

Agnieszka Kasperek

Opowiadania Idy Fink – nowość na lekcjach języka polskiego w gimnazjum

23 grudnia 2008 roku w życie weszło rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej zmieniające obowiązującą dotychczas podstawę programową. Wraz z początkiem roku szkolnego 2009/2010 w polskich szkołach obowiązuje nowa Podstawa programowa kształcenia ogólnego¹. W wymienionym roku szkolnym według nowych zapisów naukę rozpoczęli uczniowie pierwszych klas szkół podstawowych i gimnazjum. Przez kolejne lata systematycznie nowy dokument będzie wprowadzany w kolejnych klasach, aż do roku 2015, kiedy to obejmie swoim zasięgiem wszystkie klasy na wszystkich etapach kształcenia. Autorkę interesować będzie w tym miejscu w szczególności nowa *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla przedmiotu język polski*, a – precyzując – zapis mówiący o tekstach kultury, które autorzy podstawy proponują do omówienia na trzecim etapie kształcenia. Wśród wielu znanych i obecnych od lat w polskiej szkole autorów oraz ich dzieł poruszających motywy zakorzenione i poznawane przez gimnazjalistów takich jak: Miron Białoszewski, pojawiają się nowi, a wśród nich żydowska pisarka tworząca po polsku, Ida Fink. Do omówienia z uczniami gimnazjum zaproponowano opowiadania autorki pozostające w tematyce holokaustowej. Zagadnienie to jest tym ważniejsze, iż temat Zagłady i Holokaustu pojawia się na gimnazjalnych lekcjach polskiego jako zagadnienie nowe. W dokumentach oświatowych, które obowiązywały w gimnazjum do roku szkolnego 2008/2009, owszem, funkcjonował, ale na lekcjach historii. Temat ten nigdy nie był łatwym, a zważywszy na współczesną młodzież i problemy, z jakimi borykają się nauczyciele w gimnazjum, tym trudniejszy.

Niniejszy artykuł ma na celu bliższe spojrzenie na ten konkretny zapis podstawy programowej, przedstawienie opowiadań przywołanej wcześniej autorki

1 *Podstawa programowa z komentarzami* [online] http://195.136.199.90/images/stories/pdf/Reforma/men_tom_2.pdf [dostęp: 20.03.2013].

i omówienie funkcjonowania tych utworów na lekcjach języka polskiego w gimnazjum. Ta ostatnia kwestia zostanie przywołana na podstawie polonistycznych podręczników. Szkic składać będzie się z trzech zasadniczych części. Pierwsza mówić będzie o samej pisarce, następna poświęcona zostanie jej twórczości, w szczególności opowiadaniom, natomiast w ostatniej chciałabym spojrzeć na twórczość Idy Fink w kontekście wspomnianych już gimnazjalnych podręczników do języka polskiego, analizując obudowę metodyczną, którą w nich można znaleźć i na której pracują nauczyciele polskich szkół.

Ida Fink – Życiorys

Urodzona w 1921 roku w Zbarażu Fink była autorką tworzącą tylko i wyłącznie po polsku. Jej twórczość znają i doceniają czytelnicy na całym świecie, czego dowodem są liczne nagrody, które otrzymała, m.in. holenderska nagroda im. Anny Frank czy nagroda Buchmanna przyznawana przez instytut Yad Vashem². Pisarka znalazła się również na ogłoszonej przez National Jewish Book Center liście stu najważniejszych pisarzy żydowskich³. Młodość spędziła w rodzinnym Zbarażu, stamtąd po zakończeniu edukacji wyruszyła do Lwowa, by rozpocząć w tamtejszym konwersatorium studia pianistyczne. Niestety, jej plany pokrzyżował wybuch wojny niemiecko-sowieckiej⁴. W roku 1941 trafiła wraz z rodziną do zbarskiego getta. Rok później wraz z młodszą siostrą Elżbietą uciekła. Na aryjskich papierach dotrwały do końca wojny. Ich losy budzą do dziś dnia podziw i zdumienie. Obie dziewczyny jako ochotniczki wyjechały na roboty do Niemiec. Tam – jakby mogło się zdawać, pod okiem największych wrogów – przeżyły wojenną zawieruchę.

Po wojnie Ida Fink osiadła początkowo w Kłodzku, gdzie odnalazła ojca, a później we Wrocławiu. Tu wyszła za mąż i urodziła córkę. Pisarka wraz z mężem przez wiele lat starała się o pozwolenie na wyjazd z kraju. Dziewięć razy otrzymywali odmowę, jako jeden z powodów podawano zawód ojca Fink, który był lekarzem. W końcu w 1957 roku udało im się otrzymać potrzebne dokumenty. Osiedlili się w pobliżu Tel Awiwu⁵. Pisarską przygodę rozpoczęła jeszcze w latach

2 Famulska K., *Budowanie tożsamości w utworach Idy Fink*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, Filologia Polska 2006 z. 63, s. 190.

3 Famulska-Ciesielska K., Żurek S.J., *Literatura polska w Izraelu. Leksykon*, Kraków-Budapeszt 2012, s. 53.

4 Tamże, s. 52.

5 Kuryłek A., „Pamięć uspokajana znaczy martwa” – Ida Fink, [w:] *Pisarze polscy-żydowscy XX w.: przybliżenia*, pod red. M. Dąbrowski i A. Molisak, Warszawa 2006, s. 223.

40., jej opowiadania drukowane były między innymi w Szwajcarii⁶. W Izraelu pisarka pracowała w Instytucie Yad Vashem, gdzie zajmowała się dokumentacją świadectw osób ocalałych z Zagłady. W następnych latach zatrudniona była jako bibliotekarka w Instytucie Goethego⁷. W Izraelu pisarka spędziła całe swe życie, zmarła 27 września 2011 roku⁸.

Życie Idy Fink stało się inspiracją dla wielu twórców. Na podstawie jej biografii powstało kilka filmów dokumentalnych. W 2004 roku izraelska dokumentalistka Roni Abulafia stworzyła obraz, przy tworzeniu którego kierowała się swoją własną inspiracją życiem i twórczością Fink. Obraz nosi tytuł *Ida Fink: Zapiski do życiorysu*⁹. Jej opowiadania posłużyły również jako kanwa dla kilkunastu słuchowisk radiowych.

Wstęp do twórczości

Po krótkim przedstawieniu sylwetki autorki, teraz parę słów o jej twórczości. Na jej dorobek pisarski składają się liczne opowiadania, powieść *Podróż* (Londyn 1990)¹⁰, jak również słuchowiska radiowe, takie jak: *Stół*¹¹ czy *Ślad*¹². Tematyka jej dzieł oscyluje wokół problematyki Zagłady, a ważną kwestią wyłaniającą się z kart jej krótkich próz jest czas. Większość utworów Fink porusza temat Holocaustu, pomimo tego są to opowieści proste, mówiące o przeżywaniu ekstremalnych sytuacji, o mechanizmach, które kierują człowiekiem w takim chwila¹³. Prozę autorki charakteryzuje mistrzowski język, gładki i zwarty zarazem, pozbawiony niepotrzebnych wielokropków i metafor¹⁴. Samą Zagładę przedstawia ona nie poprzez opis samej zbrodni, ale np. poprzez elementy krajobrazu. Jej bohaterowie często obwiniają przyrodę i ziemię za ich milczenie i bierność (opowiadania *Jan Krzysztof* czy *Drugi brzeg*)¹⁵.

Fink w mistrzowski sposób ujawnia dystans, który powstał między czasem akcji a czasem, w którym tworzyła swoje teksty. Nie boi się w otwarty sposób

6 Famulska-Ciesielska K., Żurek S.J., dz. cyt., s. 52.

7 Tamże.

8 Tamże.

9 Tamże, s. 54.

10 Po raz pierwszy książka wydana w roku 1990.

11 Fink I., *Stół. Rzecz na cztery głosy i basso ostinato*, „Dialog” 1988, nr 11/12, s. 50-61.

12 Fink I., *Ślad*, „Dialog” 1990, nr 10, s. 46-55.

13 Famulska-Ciesielska K., art. cyt., s. 190.

14 Tokarska-Bakir J., *Dla Idy Fink*, [w:] *Rzeczy mgliste. Eseje i studia*, wpr. M. Janion, Sejny 2004, s. 138.

15 Tamże, s. 140.

mówić o pamięci, która bywa zawodna, ale i kapryśna. Według niej pamięć kieruje się własną logiką, która często sprowadza ludzi na manowce, mając ich. Pisarka doskonale zdaje sobie sprawę, iż w danym momencie jej umysł przedstawia tylko dane skrawki czasu, które nie są związane w całość, często przedstawiają odrębne szczegóły. Trudno ułożyć świat z niewyraźnych twarzy czy urwanych zdań. Dlatego też Fink pozwala swoim opowiadaniom żyć własnym życiem. Zwracać uwagę czytelników konkretem, urodą czy oryginalnością bohaterów, zdumiewać codziennymi przyzwyczajeniami¹⁶. W momencie kiedy czytelnik pozna świat bohaterów opowiadań, może wejść na kolejny poziom, na którym wspólnie z nimi odczuje horror i ból, poczuje bezsilność wobec losu, który spadł na ten świat i jego mieszkańców. Dzięki takim zabiegom Zagłada przestaje być dla czytelnika czymś obcym, jak określił to Piotr Śliwiński – pewnego rodzaju skandalem. Skandal z reguły dotyczy osób, obcych, nieznanych, w swej naturze jest pewnego rodzaju incydentem¹⁷. W momencie, kiedy czytelnik pozostaje w relacjach z bohaterem, staje się po części elementem opowiadania, przeżywa razem z nim jego codzienność, jego los, Zagłada nie może pozostać dla niego czymś obcym.

Holokaust w opowiadaniach Fink nie jest sprawą zamkniętą, pozostaje nadal żywy. W swym wymiarze rozciąga się na współczesność i to nie tylko w obowiązku pamięci. W wielu opowiadaniach Fink czytelnik może rozpoznać jej własne losy, jak również losy osób, które znała osobiście. To jedna z przyczyn, dla których proza pisarki w swym prostym przekazie trafia do odbiorcy. Oparta na artystycznej prawdzie od lat zyskuje coraz liczniejsze grono czytelników również w Polsce. Jej bohaterowie, przedstawieni w obliczu śmiertelnego zagrożenia, nie zostali przez Fink pozbawieni dylematów związanych z takimi kwestiami jak: wierność, zaufanie czy odpowiedzialność. Te problemy wraz z dramatycznymi wyborami dnia codziennego mieszają się w jej prozie, tworząc dodatkowe odczucie realizmu i rzeczywistości¹⁸.

Dodatkowo autorka w swych opowiadaniach przedstawia również czas przedwojenny. Z zapisów wyłania się cenny obraz Polski sprzed września 1939 roku, obraz świata, którego nie ma i już nigdy nie będzie. W jej prozie ważne miejsce odgrywa miasteczko Z. położone we wschodnio-południowej Polsce. W nim znajduje się dom, gdzie żydowska rodzina wychowuje córkę. Córkę, którą otaczają koleżanki, pochłania szkoła. Tu w małym miasteczku pojawia się w latach 30. antysemityzm, który z biegiem czasu narasta. Tu wreszcie pada słowo „wojna” ze swoją przerażającą rzeczywistością¹⁹.

16 Śliwiński P., *Przeszły nieprzedawniony*, „Tygodnik Powszechny” 2003, nr 12, s. 12.

17 Tamże.

18 Famulska-Ciesielska K., Żurek S.J., dz. cyt., s. 53.

19 Łukasiewicz J., Ślady w pamięci, „Nowe Książki” 1997, nr 3, s. 52.

Wnikliwy czytelnik, choć spotyka się z samodzielnymi utworami, krótkimi opowiadaniem, nie może oprzeć się wrażeniu, iż one wszystkie łączą się ze sobą w jedną całość. Powtarzające się motywy, postaci, urwane historie, które pojawiają się w dalszych częściach zbioru, pozostawiają nieodpartą pokusę, by traktować opowiadania Fink jako jedną powieść. Powieść, która – choć pourywana i poszarpana – daje się ułożyć w jedną całość. Całość, która w sposób szczególnie przejrzysty i plastyczny opowiada o najtrudniejszych momentach historii, jakimi były wydarzenia drugiej wojny światowej. O plastyczności utworów Fink świadczą również liczne filmy, które powstały na kanwie kilku opowiadań (*Wiosna 1941*, *Zabawa w klucz*), jak również liczne spektakle telewizyjne, które powstały w Polsce, Niemczech i Izraelu²⁰. Proza Fink została przetłumaczona na liczne języki, m.in. angielski, duński, francuski, hiszpański, holenderski, niemiecki, norweski, słowacki, węgierski i włoski²¹.

Opowiadania Fink – dydaktyczny kontekst

Ostatnia część tego szkicu poświęcona zostanie sprawie najważniejszej, mianowicie obecności od prawie czterech lat opowiadań Idy Fink na lekcjach języka polskiego w gimnazjum. Zapis z podstawy programowej nie określa jednoznacznie, które opowiadanie ma pojawić się na lekcji. Kwestia ta pozostaje w ręku nauczyciela czy wydawnictwa, z którego podręcznika korzysta dany nauczyciel. Wśród propozycji podręcznikowych występują takie teksty jak: *Zabawa w klucz* w podręczniku z serii *Bliżej słowa*, *Wariat* w serii *Po polsku* czy opowiadania *Skrawek czasu* w serii *Słowa na czasie*. Ostatnie z wymienionych opowiadań pojawia się w podręczniku we fragmentach.

Zatrzymując się na chwilę przy pierwszej z wymienionych serii, chciałabym poczynić w tym miejscu kilka uwag. Tekst opowiadania *Zabawa w klucz* został umieszczony w rozdziale 6, który nosi tytuł *Wyjść zwycięsko z najcięższych prób*. Obok nazwiska interesującej nas autorki pojawia się również utwór: Aleksandra Kamińskiego *Kamienie na szaniec*, Krzysztofa Kamila Baczyńskiego *Elegia o... [chłopcu polskim]*, Anny Świrszczyńskiej *Strzelać w oczy człowieka i Jej śmierć ma szesnaście lat*, Melchiora Wańkowicza *Ziele na kraterze*, Tadeusza Różewicza *Warokczyk* czy Wisławy Szymborskiej *Koniec i początek*. Jako wprowadzenie do lektury i omówienia tekstu opowiadania jest krótka notka biograficzna autorki, jak

20 Famulska-Ciesielska K., Żurek S.J., dz. cyt., s. 54.

21 Tamże, s. 53.